

Opp er «topp», ned er «bånn»

Reidar Ommundsen

Når den romerske keiser Nero vendte tommelen ned for en gladiator som hadde tapt en tvekamp, var taperens skjebne beseglet. Når vi vender tommelen opp, signaliserer vi gjerne at noe er bra. Det synes å være en sammenheng mellom vertikal posisjon – opp eller ned – og henholdsvis positiv og negativ evaluering. I følge Bibelen skal de rettferdige «opp» til himmelen, mens synderne må «ned» til helvete. I dagligtalen hører vi om å føle seg nedfor eller å ha en opptur. Vertikal posisjon synes altså ofte å bli brukt som en metafor når man skal evaluere noe som godt eller dårlig, positivt eller negativt.

Flere psykologer har gjort seg tanker om sammenhengen mellom evaluering og vertikal posisjon. Er sammenhengen tilfeldig, eller er det en forbindelse mellom sanseopplevelse av noe som er oppe eller nede og positiv og negativ evaluering? Den sveitiske utviklingspsykologen Piaget hevdet at våre begreper om for eksempel godt og dårlig bygger på sanseopplevelser som mennesker har felles i sin oppvekst, og at sammenhengen derfor ikke er tilfeldig. Senere teoretikere har også ment at vertikal lokalisering kan fungere som metafor for henholdsvis noe positiv eller negativt.

To psykologer fra statsuniversitetet i North Dakota, USA har nylig publisert noen interessante forskningsresultater som belyser forholdet mellom vertikal posisjon og evaluering. Den første studien undersøkte om vertikal lokalisering av et stimulus – i dette tilfellet et ord – kan virke hemmende eller fremmende på hvor raskt en vil kunne avgjøre om ordet er positivt eller negativt ladet. Ville for eksempel ordet «helt» eller «løgner» bli vurdert raskere dersom det ble vist i en samsvarende eller ikke-samsvarende vertikal posisjon? Ordene ble vist med meget kort eksponeringstid, henholdsvis oppe eller nede på en dataskjerm. I undersøkelsen deltok 33 begynnerstudenter. I alt 50 positive og 50 negative ord ble vist i tilfeldig rekkefølge, sentrert enten i øvre eller nedre halvdel av skjermen. Deltakerne ble bedt om så raskt som mulig å avgjøre om ordet var positivt eller negativt ved å trykke henholdsvis på «1» eller «5» på et tastatur. Dersom de svarte feil, kom det opp en melding om dette på skjermen.

Analyse av resultatene viste at deltakerne i snitt var raskere til å gi korrekt svar når positivt ladete ord ble «flashet» i øvre halvdel av skjermen, sammenlignet med når positive ord ble vist i nedre halvdel. Det motsatte viste seg å være tilfelle for negativt ladete ord. De to forskerne tolker resultatet som å være i tråd med teorien om at vertikal lokalisering – oppe/nede – kan fungere som en metafor for henholdsvis noe positivt eller noe negativt. Dersom det er samsvar mellom posisjon og ord, vil dette bidra til at evalueringen av ordet som positivt eller negativt skjer raskere.

I en oppfølgende studie undersøkte de to forskerne om evaluering av ord som enten positive eller negative ville føre til at en persons visuelle oppmerksomhet ville rettes mot henholdsvis øvre eller nedre del av dataskjermen. De samme 100 ordene ble benyttet, og for hvert ord skulle deltakerne si om ordet var positivt eller negativt. Umiddelbart etter hver avgitte evaluering ble enten bokstaven q eller p flashet tilfeldig, noen ganger oppe, andre ganger i nedre del av skjermen. Tanken var at en positiv evaluering ville føre til at deltakerens oppmerksomhet ble rettet mot øvre del av skjermen. Hvis bokstaven p deretter ble vist i øvre del, skulle deltakerne raskere kunne avgjøre om bokstaven var en p eller q, sammenlignet med de tilfeller der det ikke var samsvar mellom evaluering og hvor på skjermen bokstaven ble vist. Resultatet av undersøkelsen viste at den visuelle oppmerksomheten kan styres av evaluering – kort sagt at «godt» aktiverer «opp».

Men vil «opp» også aktivere evalueringen «godt»? Forskerne undersøkte dette i en tredje studie, men måtte besvare spørsmålet med et «nei».

Denne forskningsrapporten viser for øvrig at skal man søke å besvare – i dette tilfellet spørsmål som teoretikere tidligere har gjort seg mange og i og for seg interessante tanker om, må en foreta ganske innfløkte og sinnrike studier.